

George Hinge, lektor i klassisk filologi, Institut for Historie og Klassiske Studier, Aarhus Universitet.

 0000-0002-9304-5579 / george.hinge@cas.au.dk

George Hinge:

Dialogen om talerne

 Rhetorica Scandinavica 85/2022, i-iv; <https://doi.org/10.52610/CCZC9865>

Anmeldelse:

Tacitus: Dialogen om talerne. *Oversat og kommenteret af Inger Nord. University of Southern Denmark Classical Studies vol. 29. Syddansk Universitetsforlag 2022. 136 ss*

Hvorfor er det gået ned ad bakke med retorikken siden Demosthenes' og Ciceros dage? Det er det spørgsmål, som denne lille tekst vil besvare, og undervejs får læseren et enestående, men alt andet end upartisk indblik i retorikkens vilkår i den romerske kejsertid.

Tacitus, der levede ca. 56-120 e.Kr., er mest kendt for sine to store historieværker, *Annales* og *Historiae*, hvor han giver et kritisk billede af den tidligere romerske kejsertid i en knudret, arkaiserende stil, der skal få os til at tænke på Sallust og Thukydid. Dette skrift, *Dialogus de oratoribus*, er helt anderledes i sin form og sin stil: Det er en dialog på ca. 40 sider og minder mere om Ciceros filosofiske og retoriske skrifter (som der også er adskillige allusioner til i teksten). Man har derfor tidligere sået tvivl om skriftets ægthed, men der er nu bred enighed om, at det faktisk er Tacitus, der står bag.

Dialogen har siden Platon været en yndet genre i den antikke litteratur. Ofte præsenterer forfatteren teksten som en ægte samtale, som han enten selv har hørt eller fået fortalt af et vidne, der var til stede. Men igennem hele oldtiden ligger det implicit i kontrakten mellem forfatter og læser, at den nedskrevne dialog ikke behøver at gengive en autentisk samtale ord til andet. Forfatteren kan f.eks. tillade sig anakronismer (som han nok er fuldt bevidst om) og urealistiske ydre rammer (nogle dialoger er usandsynligt lange). De argumenter, der udveksles, og den rækkefølge, de enkelte talere optræder i, er helt underlagt forfatterens kontrol. Når det kommer til stykket, er det ikke dialogens formål at fastholde en historisk samtale i

et skriftligt medium, men at fremstille en kompleks problemstilling i en levende form, hvor læseren forvandles til tilhører, ja, endda til en slags deltager i den fortløbende diskussion gennem den vekslende identifikation med den ene og den anden talers perspektiv.

Emnet for *Dialogen om talerne* bliver slået fast straks i forfatterens fortale. Spørgsmålet er lagt i munden på den ydre adressat, en vis Fabius Justus, der var *consul suffectus* i år 102: “Når de foregående århundreder har kunnet prale af så mange strålende oratoriske begavelser og berømt heder – hvorfor er så lige netop vores tid løbet tør for dem og har mistet talekunstens prestige, i en grad så man næsten ikke husker ordet “orator” længere?” Udgangspunktet er altså en forestilling om tilbagegang, der er typisk ikke kun i den periode, teksten er skrevet i, men i det meste af antikken. Det kommer til at fremgå af dialogen, at retorikkens glansperiode var dels Athen i det 4. århundrede f.Kr. og dels Rom i det 1. århundrede f.Kr., med henholdsvis Demosthenes (384-322) og Cicero (106-43) som de absolutte frontfigurer.

Tacitus vælger at besvare spørgsmålet ved at genfortælle en samtale, han angiveligt har overværet som en ganske ung mand. Det dramatiske tidspunkt for dialogen er år 75, under kejser Vespasian og kun få år efter Neros turbulente regeringstid (beskrevet farverigt, men dystert i Tacitus’ *Annaler*). Anledningen for samtalen er, at digteren og eksadvokaten Maternus (ikke kendt fra andre tekster) har reciteret en provokerende tragedie offentligt. Han bliver herefter opsøgt af retorikerne Secundus (prist af Quintilian) og Aper (ellers ukendt), og den unge Tacitus følger i hælene som en stor fan af begge, men uden at deltage aktivt i samtalen. Den første del af dialogen er en modstilling af retorik og digtekunst, med partsindlæg fra henholdsvis Aper, der mener, at en person, der faktisk kan tale, ikke skal spille tid på digtning, og Maternus, der priser digterens trygge og rolige liv langt fra Forums stress og jag. Men så træder der pludselig endnu en person ind i lokalet, nemlig taleren Messalla (der omtales positivt i Tacitus’ *Historiae*). Sådanne dramatiske udviklinger er typiske for den antikke dialog.

Herefter tager dialogen en drejning, og de lærde herrer beslutter sig for at behandle spørgsmålet om retorikkens forfald i Grækenland og Rom. Aper får lov til at lægge ud – hvilket traditionelt vil betyde, at hans position er den svageste i den kontrollerende fortællers optik. Han holder en engageret forsvarstale for samtidens retorik i modsætning til de klassiske græske og romerske repræsentanter (nærmest en foregribelse af oplysningstidens *querelle des anciens et modernes*). I virkeligheden er skellet mellem klassisk og moderne kunstigt, indvender Aper, for der er reelt ikke gået mere end et menneskeliv fra Ciceros død i 43 f.Kr., og der går stadig mennesker rundt, der kan have hørt de sidste “klassiske” talere fra den augustæiske tid. De gamle talere var desuden ikke noget at skrive hjem om: De var ustrukturerede, ufokuserede og forfaldne til floskler, hvorimod nutidens publikum er mere krævende og kræsent. Stilens udvikling er altså ikke et forfald, men en stadig raffinering.

Messalla får herefter ordet og kommer reelt til at holde tre successive taler, idet Maternus to gange beder ham om at uddybe. Han er derfor også den, der får absolut mest taletid i vores dialog. Det er dog usikkert hvor meget, for den latinske tekst har

en lakune af ukendt omfang på det sted, hvor Messalla slutter, og den næste taler tager over. Messalla er den mest nostalgiske af talerne, og han forsvarer klassikerne og forestillingen om nedgang og forfald. Han sætter den beklagelige udvikling i forbindelse med ændringer i opdragelse og uddannelse: I gamle dage blev romerske drenge i de højere samfundslag? opfostret hos deres mødre, hvorpå de modtog en bred uddannelse i filosofi og videnskab og til sidst fulgte fremtrædende talere ude i virkeligheden i en form for mesterlære. Cicero bliver fremhævet som et eksempel på denne klassiske retoriske uddannelse, der i virkeligheden handler om en bredere dannelse. Nutidens drenge bliver derimod opfostret af slaver, og som unge bliver de skolet i kunstige retoriske situationer, de såkaldte *controversiae* og *suasoriae*.

Det sidste indlæg kommer fra Maternus, hvis tale begynder i den føromtalte lakune. Han er enig i, at det er gået tilbage for retorikken, men sætter tilbagegangen i forbindelse med en generel ændring i samfundet og styreformen. Den store retorik kræver brændstof, og det var der både i det athenske demokrati og i den romerske republik. Her udspillede der sig alvorlige konflikter i det offentlige rum, og de betød ikke kun liv og død for de klienter, talerne forsvarede, men i yderste fald også for talerne selv (således også Cicero). I nutiden er talekunsten derimod blevet forvist til auditorier og kommunekontorer, og det handler mest om arvesager og den slags. Retorik er en publikumssport, der kræver tilråb og klapsalver. Men retorikkens nedgang er samtidig tegn på en positiv samfundsudvikling: Et samfund uden konflikter behøver lige så lidt retorer, som et samfund uden sygdomme behøver læger.

Hermed er dialogen slut, og samtalepartnerne skilles i mindelighed, uden at forfatteren tager eksplicit stilling til, hvem der har fat i den længste ende. Sympatien ligger sikkert mest hos Messalla og Maternus, men det er nok alt for forenklet at gøre den ene eller den anden til forfatterens talerør. Det ville næppe hellere være forbigået samtidens læsers opmærksomhed, at de to talere, der fremstiller den moderne deklamationsretorik som et tegn på retorisk degeneration, sådan set selv praktiserer en form for deklamation med deres bidrag til dialogen. Deres argumenter er heller ikke altid lige stærke eller for den sags skyld konsistente.

Den romerske guldalder, Messalla tegner, stemmer heller ikke overens med den virkelighed, man faktisk vil møde, når man læser Cicero, og som man må forvente, at hans intenderede læsere kendte. Retoriske øvelser (*progymnasmata*) var således allerede en integreret del af uddannelsen i den romerske republik. Når omvendt Maternus beskriver retorikkens nedgang som et produkt af et stabilt og fredeligt samfund i den romerske kejsertid, står det i en diametral modsætning til det billede, som Tacitus tegner af den samme periode i sine historiske værker.

Inger Nords oversættelse af *Dialogus de oratoribus* udfylder et tomrum og får gjort et centralt retorik- og kulturhistorisk skrift tilgængeligt for danske læsere. Dialogen har ikke været oversat til dansk siden 1802 (ved Jacob Baden).

Teksten er udstyret med rigelige noter (“realkommentarer”), der åbner den antikke tekst for den moderne læser. Vi får herudover en liste over alle de personer, der nævnes i teksten, med biografiske data. Herefter følger der fine og pointerede kapitler om forfatteren og tekstens overlevering, forbindelsen mellem Plinius den

Yngre og Tacitus og endelig et lidt længere fortolkende efterskrift. Bogen en fin lille sag i et lidt specielt format (120 x 220 mm).

Oversættelsen bygger på et grundigt og kompetent arbejde med den latinske tekst, med inddragelse af den relevante forskningslitteratur. Det er kun lidt pudsigt, at oversætteren anfører, at hun har valgt en latinsk/tyisk Reclam-tekst (Klose 1980) som tekstgrundlag og ikke en tekstkritisk udgave. Hvorfor ikke bare gå direkte til den tekstudgave, som denne udgave angiveligt følger (Koestermann 1970)?

Inger Nord oversætter til et dansk, der er moderne og flydende – og dermed også fremhæver tekstens dialogiske karakter. Den latinske original er ikke altid let at forstå, og den er kendetegnet ved lange ciceronianske sætningsperioder. Det kunne man godt forsøge at imitere i en dansk oversættelse, men der er næppe nogen tvivl om, at det også vil gøre teksten mindre tilgængelig for en gennemsnitlig læser. Og det vil nok også give teksten en anden etos i en dansk kontekst, der er mindre tolerant over for komplekse perioder. Jeg kan tænke mig, at oversætterens oversættelsesstrategi hænger sammen med hendes erfaring som lærer i gymnasieskolen og måske et ønske om, at oversættelsen også vil kunne bruges med dette publikum. Resultatet er i hvert fald en tekst, der ligger godt i munden og også egner sig til at blive læst op.

Oversætteren holder sig ikke tilbage fra friske og måske også dristige oversættelsesvalg, som når hun skriver (kap. 39): “Hvor meget skal vi regne med det har forringet talekunsten at vi ligesom er fikseret og spærret inde i den der f... spændetrøje mens vi prøver at snakke godt for dommerne?” Det er ikke helt tydeligt, om prikkerne skal læses som ‘fandens’ eller ‘fucking’, men den latinske original har ikke et kraftudtryk på dette sted. Det beror formentlig på oversætterens fortolkning af pronomenet *istas*, der ofte har en afstandtagende konnotation. Men det får læseren til at spærre øjnene op en ekstra gang.

Jeg er ikke stødt på egentlige fejl i oversættelsen – andet end at der mangler afsluttende citationstegn efter kapitel 13 og 26. Det kan godt være lidt forvirrende i en dialog med skiftende talere, der har alenlange indlæg. Man vil derimod altid kunne diskutere konkrete oversættelsesvalg. Et par eksempler: Er ‘valgtaler’ (kap. 31) den bedste gengivelse af *deliberationibus* (dvs. deliberative taler)? Bør man give *adulescentes* (kap. 7) og *adulescentuli* (kap. 35) med ‘teenagere’? Det latinske ord dækker i realiteten unge mænd fra alderen 15-30. Vi hører om ‘Mæcenus’ kruseduller’ (kap. 26), hvor den latinske tekst taler om *calamistros Maecenatis*, egentlig ‘krøllejern’, men brugt overført om sproglig pryd. Det danske ord ‘krusedulle’ er mere sjusk end sir, i hvert fald på moderne dansk. Men det er alt sammen småting, der ikke ændrer på, at der ligger et ordentligt og dygtigt oversættelsesarbejde bag teksten.